

► Ψηφιδωτή παράσταση (525-550) στη Νικόπολη, Βασιλική Δουμειών. Πρόκειται για συμβολική απεικόνιση της οικουμένης σχετιζόμενη με τις αντιλήψεις του Κοσμά Ινδικοπλεύστη. Στο κέντρο η γη παριστάνεται ως καιάφνιος κήπος που περιβάλλεται από τον ωκεανό (φωτ.: αρχείο TAP).

Τον ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΡΥΣΟΥ

Διευθυντή Ινστιτούτου Βυζαντινών
Ερευνών / ΕΙΕ – καθηγητή
Παν/μίου Αθηνών

Η Λ'ΕΞΗ ΟΙΚΟΥΜ'ΕΝΗ χρησιμοποιείται στο Βυζάντιο με πολλές σημασίες. Μπορεί να σημαίνει γενικά τον «κόσμον όλον» ή το πολιτικά οργανωμένο και αναπτυγμένο και πολιτισμικά καλλιεργημένο τμήμα της υψηλίου, σε αντίθεση με το υπανάπτυκτο τμήμα όπου ζουν πρωτόγονες κοινωνίες, ή ακόμη την επικράτεια της Αυτοκρατορίας, τον πληθυσμό της και τον πολιτισμό της, την «ημετέραν οικουμένην», σε αντιδιαστολή προς τον υπόλοιπο κόσμο και τέλος τον κατεχόμενη ανατολικό, ελληνικό τμήμα της αυτοκρατορίας (αυτή τη σημασία είχε π.χ. ο τίτλος «οικουμενικός πατριάρχης»). Η πολυσημία αυτή και η παρεπόμενη ασάφεια του όρου προσδίδει μια δυναμική που ευνόησε τη ρητορική χρήση του, κυρίως στη διατύπωση ιδεολογικών σχημάτων και στη διαμόρφωση πλαισίου πολιτικής διεκδίκησης και/ή πολιτιστικής ταύτισης και διαφοροποίησης.

Ο νεότερος όρος οικουμενικότητα διαθέτει αντίστοιχη αμφίσημη δυναμικότητα που προκαλεί τον σύγχρονο μελετητή του Βυζαντίου για επιστημονική μελέτη και προβληματισμό. Τον προβληματισμό αυτόν επιβάλλει άλλωστε και η ανάγκη να εκτιμηθεί η ακτινοβολία του Βυζαντίου με ακρίβεια και χωρίς εξάρσεις υπερβολής για τον προβαλλόμενο ως πολιτικά κυρίαρχο και πολιτιστικά υπέρτερο ρόλο του στην κοινωνία των μεσαιωνικών λαών και κρατών, μιας υπερβολής που εκφράζεται στις μέρες μας συχνά με τη διεκδίκηση του Βυζαντίου ως εθνικής κατάκτησης και εθνικού κερκτημένου.

Στο πλαίσιο της έκθεσης στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο της Αθήνας για το «Βυζάντιο ως Οικουμένη» και χάριν του επιστημονικού εμπλουτισμού και εμπάθυνσης της θεματικής αυτής ενότητας, συγκαλείται διεθνές συνέδριο διακεκριμένων ειδικών από 29 Νοεμβρίου έως 2 Δεκεμβρίου στο αμφιθέατρο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Ο κύκλος των θεμάτων των επιμέρους ανακοινώσεων καταρτίστηκε από ειδική οργανωτική επιτροπή, που όρισε ο κύριος υπουργός Πολιτισμού. Στον κύκλο αυτόν αποφασίστηκε να περιληφθούν τα εξής θέματα (σε παρένθεση αναγράφονται τα ονόματα των ειδικών που κλήθηκαν και δέχθηκαν να μελετήσουν και να παρουσιάσουν τα θέματα).

Μια γενική εισαγωγική παρουσίαση των πολλών πτυχών του θέματος (Ελέ-

νη Ahrweiler), οι κοσμολογικές αντιλήψεις και οι γεωγραφικές γνώσεις, πάνω στις οποίες ερείδεται η βυζαντινή έννοια της οικουμένης, καθώς και τα χαρτογραφικά εργαλεία και στοιχεία στα οποία αποτυπώθηκε η αντίληψη των Βυζαντινών για το χώρο (J. Koder – A. Αβραμέα), οι αντιλήψεις και οι αξιώσεις του Βυζαντίου σε επίπεδο ιδεολογικό για τον τρόπο με τον οποίο στηριζε την οικουμενική ή «οικουμενική» διεκδίκηση εξουσίας ως πραγματική ή μόνο ρητορική απαίτηση για πραγματική ή απλώς ψιλή κυριαρχία (G. Dagron), καθώς και οι αρχές του ιδιότυπου «δικαίου των εθνών», που διείπε τις διεθνείς σχέσεις της κοινωνίας των λαών και των κρατών του μεσαίωνα (Ε. Χρυσός). Επίσης υπό κριτική βάση τίθεται ο ρόλος που έπαιξε η Κωνσταντινούπολη, η «βασιλεύουσα Πόλις», ως οικουμενική πρωτεύουσα Χ, αλλά μελετώνται παράλληλα και τάσεις που οδηγούσαν ενίοτε τους Βυζαντινούς σε εσωστρέφεια και «ομφαλοσκόπηση» (Ρ. Magdalino).

Σε μια άλλη ενότητα μελετάται η λειτουργία της οικονομίας και των διεθνών εμπορικών ανταλλαγών στον «παγκοσμιοποιημένο» κόσμο της εποχής εκείνης (Α. Λάιου) και η κυκλοφορία του βυζαντινού νομίσματος, του φημιζόμενου από ορισμένους ερευνητές ως του «δολαρίου» της εποχής (C. Morrisson). Στην ενότητα αυτή ερευνάται επίσης η διάδοση και ακτινοβο-

λία του βυζαντινού δικαίου, αλλά και οι επιδράσεις που δέχτηκε από παράλληλα δίκαια (Κ. Πιτσάκης), όπως και η μίμηση και εφαρμογή της διοικητικής δομής και οργάνωσης του βυζαντινού κράτους στη Βουλγαρία αλλά και στα άλλα νέα κράτη που οργανώθηκαν στην ευρύτερη περιοχή, τα οποία απάρτισαν ό,τι ο D. Obolensky ονόμασε «Βυζαντινή Κοινοπολιτεία» (Ivan Jordanov).

Εξίσου καίριο θέμα είναι η οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας, όπως αυτή εκδηλώθηκε μέσα από το θεσμό της (οικουμενικής) συνοδικότητας, της ιεραποστολής και της αυτοκεφαλίας ως βασικού διοικητικού θεσμού (Βλ. Φειδάς), αλλά και η ακτινοβολία τη βυζαντινής παιδείας, των γραμμάτων και της γλώσσας (Αθ. Μαρκόπουλος), όπως και της μουσικής ως κατεχόμενη πολιτισμικών αγαθών και επικοινωνιακών μέσων (Chr. Hannick).

Η παρουσίαση των ζητημάτων σχετικά με την οικουμενική διάσταση της βυζαντινής αρχιτεκτονικής (R. Ousterhout), οι όψεις της οικουμενικότητας που ανιχνεύονται στην αυτοκρατορική εικονογραφία (Τ. Παπαμαστοράκης) και η θεωρητική επεξεργασία της θεωρίας της βυζαντινής τέχνης (Δ. Τριανταφυλλόπουλος) απαρτίζουν μια ακόμη ενότητα. Μελετώνται επίσης οι επιδράσεις της βυζαντινής ζωγραφικής στη Βενετία και τη Δύση γενικότερα (Ελ. Παπασταύρου), αλλά και ο ρόλος των φορητών εικόνων ως εύ-

χρηστων φορέων διάχυσης της βυζαντινής πνευματικότητας και τέχνης (Τ. Velmans). Στο συνέδριο θα παρουσιασθούν ακόμη ορισμένα ειδικά θέματα της ιστορίας της βυζαντινής τέχνης, όπως η αποτύπωση του βυζαντινού ασκητικού ιδεώδους στη ρωσική τέχνη (Olga Popova), η ακρονία που αναδύεται μέσα από τη βυζαντινή τέχνη (Α. Καρτσώνη), η απεικόνιση της βυζαντινής οικουμενικής αυτοκρατορίας (Ι. Καλαβρέζου) και επίσης το γενικότερο θέμα της ενότητας και της πολλαπλότητας που εμφανίζει η βυζαντινή τέχνη (Ν. Ζίας), η βυζαντινή αισθητική όπως θεωρείται από έναν σύγχρονο γεωγραφικά και χρονικά μακρινό παρατηρητή της (Eiichi Takahashi) και τέλος οι παράγοντες που οδήγησαν διαχρονικά στη διάδοση της βυζαντινής τέχνης (Δ. Ευγενίδου). Η γενική κριτική αποτίμηση των σχετικών ερευνών αλλά και των εργασιών του συνεδρίου ανατέθηκε στον διάσημο Ουκρανο-αμερικανό Βυζαντινολόγο Ihor Sevcenko.

Είναι προφανές ότι τόσο η έκθεση όσο και το επιστημονικό συνέδριο με θέμα τη βυζαντινή οικουμενικότητα έχει σήμερα πρόσθετη πολιτική και πολιτισμική επικαιρότητα, γιατί προσφέρει μια άλλη, ιστορική θεώρηση των διλημάτων που μας προβληματίζουν. Εννοώ τα διλήματα γύρω από την παγκοσμιοποίηση, όσο και το διάβητο ιδεολόγημα του «πολέμου των πολιτισμών».

Η οικουμενικότητα θέμα συνεδρίου